

Hinnang Eesti teismeliste sõnamoodustuses

LOVIISA MÄND

Uute keelendite allika ja maaletoojana on teismeliste keel üha enam uurijate tähelepanu pälvinud. See erineb ühiskeelest peamiselt (võõrmõjulise) sõnavara poolest; keelelist sisendit saadakse eeskätt sotsiaalmeediast ja suhtlusrakendustest (Praakli 2022). Teismelised suhtlevad palju digikeskkondades, kus nende keeletekasutus on loov ja sageli normivaba ning keelendid levivad sõltumata asukohast (Vihman jt 2022: 295) – ilmselt see ongi paljude keelemuutuste põhjus. Siiaamaani on suurem jagu teismeliste keeletekasutuse uurimusi keskendunud laenamisele, sh koodivahetusele. Laenamise kõrval, ja sellest mitte täiesti sõltumatult, tekib keelde uusi sõnu sõnamoodustuse kaudu, seega on oluline mõista, mis protsessid sõnade kujunemist suunavad.

Vaatlen artiklis teismeliste sõnamoodustuse üht seni alauritud aspekti – nimelt seda, kuidas teismelised väljendavad sõnamoodustuse abil eri tüüpi hinnanguid ehk millised hinnangufunktsioonid esile tulevad. Funktsioonide määratlemisel toetun Nicola Grandi ja Livia Körtvélyessy (2015) hinnangumorfoloogia käsitlusele ja „Eesti grammatika” (EG 2023) sõnamoodustuse osas ning Reet Kasiku „Sõnamoodustuses” (2015) kirjeldatud hinnangutüüpidele. Neid allikaid kombineerides võtan vaatluse alla suuruse, intensiivsuse, vanuse, lembuse, halvustuse ja autentsus-/prototüüpsushinnangu väljendamise. Selgitan välja, milliseid neist funktsioonidest leidub Eesti teismeliste keeles ja milliste konstruktsioonidena need sõnamoodustuses väljenduvad. Uurimuse keelematerjal pärineb projekti „Teismeliste keel Eestis” (TeKE) raames loodud netikeelekorpusest (Vihman jt 2023).

1. Hinnangumorfoloogia ja hinnangukonstruktsioonid

1.1. Grandi ja Körtvélyessy hinnangumorfoloogia

Keelelise hinnangu andmist on määratletud kui mentaalset toimingut, mis peegeldab objekti või sündmuse väärtust kõneleja või kirjutaja silmis: see põhineb hindaja isiklikel kogemustel, vaadetel või üldistel väärtushinnangutel ning on seega subjektiivne, mitte objektiivne (Dressler, Merlini Barbaresi 1994: 153). Grandi ja Körtvélyessy (2015) hinnangumorfoloogia käsitluses hõlmab keeleline hinnang ka kvantitatiivseid parameetreid, nagu füüsiline suurus ja vanus.

Hinnangumorfoloogia (ingl *evaluative morphology*) on modifitseeriva sõnamoodustuse alaliik, mis kuulub esmajoones pragmaatika valdkonda, täpsemalt morfopragmaatikasse. See hõlmab morfoloogilisi protsesse, mille saadusi

nimetatakse hinnangukonstruktsioonideks¹ (*evaluative constructions*; Grandi 2002; Grandi, Körtvélyessy 2015).

Hinnangukonstruktsioon on kompleksõna ehk mitmemorfeemilise tüvega sõna, mis kannab deskriptiivset ja/või kvalitatiivset hinnangut. Deskriptiivsed ehk kvantitatiivsed hinnangukonstruktsioonid (*väike+laps*) väljendavad objektiivset hinnangut kellegi või millegi suuruse või vanuse kohta. Kvalitatiivsed hinnangukonstruktsioonid (*laps+u+ke*) seevastu annavad edasi väärtushinnangut, afektiivset suhtumist (nt lembust või põlgust), pragmaatilist leevendust või rõhutavad intensiivsust, sotsiaalset staatust või autentsust (vt tabelit 1). (Grandi, Körtvélyessy 2015: 10–11)

Ehkki hinnangukonstruktsioonid erinevad keeliti, on nende määramise kriteeriumid keelteülesed. Konstruktsiooni saab lugeda hinnanguliseks, kui on täidetud järgmised tingimused: 1) sellel on alussõnaga võrreldes uus väärtus ehk tekkinud on nihe mõttelise hinnanguskaala positiivse või negatiivse tipu poole – nagu konstruktsioonis *väike+laps* on lapsest saanud väiksem (noorem) laps; 2) see sisaldab vähemalt a) standardväärtuse selgesõnalist väljendust sõna või sõnatüvega (*laps*) ja b) nihet põhjustavat keelelist elementi ehk hinnangumarkerit (*väike-*). (Grandi, Körtvélyessy 2015: 13)

Tabel 1. Grandi ja Körtvélyessy (2015: 9–10, 200) hinnangufunktsioonid.²

	Hinnangufunktsioon	Näide
deskriptiivne	kvantiteedi vähendamine	slovaki <i>dom-ček</i> [maja-DIM] 'väike maja, majake'
	kvantiteedi suurendamine	itaalia <i>ragazz-one</i> [poiss-AUG] 'suur poiss'
	vanuse rõhutamine	telugu <i>kooti-pilla</i> [ahv-DIM] 'noor ahv'
kvalitatiivne	aproksimatsioon/kahandus/leevendus	katalaani <i>hor-eta</i> [tund-DIM] 'tunnike', baski <i>gorri-xka</i> [punane-DIM] 'punakas'
	intensiivistamine	itaalia <i>campion-issimo</i> 'tšempion-sup', gruusia <i>axal(t)-axali</i> 'täiesti uued, uhiuued'
	lembus	bulgaaria <i>brát-če</i> [vend-DIM] 'vennake'
	hüpokorism	slovaki <i>Eva > Evka</i>
	sotsiaalse positsiooni rõhutamine	kreeka <i>ypallil(os)-ara</i> [töötaja-AUG] 'tähtis töötaja'
	põlgus	itaalia <i>govern-icchio</i> [valitsus-PEJ] 'väga halb valitsus'
	autentsus/prototüüpsus	itaalia <i>burro burro</i> 'ehtne, päris või'

1.2. Hinnangufunktsioonid eesti keelekirjeldustes

Grandi ja Körtvélyessy liigitus kattub suures osas eesti keele hinnangusõnade moodustamise kirjeldustega. Eesti allikate (EKK 2007; Kasik 2015; EG 2023) järgi hõlmab modifitseeriv moodustus nimisõnade puhul mõõtu, väärtust ja sugu ning omadusõnade puhul omaduse intensiivsust ja vastandväärtust.

¹ Ehkki Grandi ja Körtvélyessy kasutavad terminit *hinnangukonstruktsioon*, ei kuulu nende käsitlus konstruktsioonigrammatika raamistikku.

² Tabelis on hinnangufunktsioonide illustreerimiseks toodud Grandi ja Körtvélyessy (2015: 9–10) koondatud näited, mis pärinevad eri autorite artiklitest samas kogumikus.

Väiksema **möödu** rõhutamiseks on eesti keeles järgmised sõnamoodustuslikud võimalused: a) deminutiivliide *-ke(ne)* (*toolike*); b) liitsõna laiendosad, näiteks *pisi-* ja *väike-* (*väikeauto*) ja c) vöörprefiks, näiteks *mini-* (*minikleit*). Suurema möödu väljendamiseks kasutatakse tüüpiliselt a) liitsõna eesosi *suur-*, *hiigel-* jne (*suurriik*, *hiigelehitis*); b) vöörprefikseid *mega-* ja *maksi-* (*megäüritus*, *maksiseelik*) või c) augmentatiivset liidet *-kas* (*jurakas*, *jömakas*). Kõigi mainitutega kaasneb sageli afektiivne suhtumine. (EKK 2007; Kasik 2015: 240–242; EG 2023: 371–372)

Omaduse vähest **intensiivsust** väljendatakse a) tuletusliidetega *-ke(ne)* (*kergeke*), *-kas* (*hapukas*), *-jas* (*mörkjäs*), *-ldane* (*pikaldane*), *-lane* (*haiglane*), *-lik* (*piklik*), *-ik* (*ümarik*); b) liitelaadsete osistega *-võitu* (*kauavõitu*), *-ohtu* (*poisiohtu*) ja *-poolne* (*õnnetupoolne*); c) liitsõna laiendosaga, näiteks *vähe-* (*vähemagus*), *kesk-* (*keskkõrge*), *pool-* (*poolametlik*). Intensiivistavat tähendust väljendavad a) liitsõna laiendosad *ürg-* (*ürgandekas*), *puht-* (*puhtisiklik*), *ime-* (*imeilus*), *ropp-* (*roppkallis*), *puru-* (*puru-rikas*), *lõpp-* (*lõppilus*), *sig-* (*sigahäa*) jne; b) vöörprefiks *super-* ja *mega-* (*superigav*, *megauhke*) ning c) tüvekordus ehk reduplikatsioon (*sinisinine*). (Kasik 2015: 342–346; EG 2023: 421–424)

Objektiivset institutsionaalset **väärtust** annavad edasi liitsõna laiendosad, näiteks *pea-* (*peamees*), *kesk-* (*keskjaam*), *alam-* (*alamkoda*), *ülem-* (*ülemvõim*). Mentaalset hinnangut kannavad laiendosad *tipp-* (*tippjuht*), *super-* (*superõpetaja*), *üli-* (*üliinimene*), *padu-* (*padujoodik*), *liba-* (*libajurist*), *värd-* (*värdseadus*). (Kasik 2015: 246–248; EG 2023: 374–376)

Afektiivset hellitavat või halvustavat suhtumist väljendavad deminutiivliidet *-ke(ne)* ja *-u* (*emake*, *poju*, *vennike*). Afektiivne lisavarjund on sageli ka möötu tähistataval kinnistüvedel, näiteks *pisi-*. (Kasik 2015: 241; EG 2023: 371–372) Halvustuse väljendamisele võivad kaasa aidata negatiivse tähendusega tüvele liituvad *-is* ja *-rd* (*lõhverdis*, *juhmarid*) (EKK 2007).

Grandi ja Körtvélyessy (2015) funktsioonid, mida EG modifitseeriv sõnamoodustus ei hõlma, on hüpokorism, autentsus/prototüüpilisus ja vanuse rõhutamise. Viimast Kasik (2015: 239) siiski mainib, tuues näiteks mutatiivse ja modifitseeriva moodustuse piirimaile jäävad liitsõnad *vanamees*, *noormees* ja *kassipoeg*. Autentsus-/prototüüpilisushinnangu puudumine eesti keelekirjeldustest ei tähenda, et seda eesti keeles ei esine. Kuna prototüüpilisus on maailma keeltes üsnagi levinud hinnangufunktsioon (vt Jurafsky 1996: 548–549; Bauer 1997: 540; Ghomeshi jt 2004; Martin, White 2005; Grandi, Körtvélyessy 2015), võib selleteemaliste käsitluste puudumine eesti keele kohta olla lihtsalt uurimislünk. Prototüüpilisushinnanguga hinnatakse miteskalaarseid nähtusi, nagu need oleksid astmelised, et väljendada, et miski on kategooria väga tüüpiline esindaja (Martin, White 2005: 137). Lähtudes James R. Martini ja Peter R. R. White'i (2005) teooriast ning kasutades näiteks Grandi ja Körtvélyessy (2015: 10) esitatud väljendit *burro burro* 'või või', võib järeldada, et prototüüpilisushinnang toimib nimisõnade puhul sarnaselt omadussõnade intensiivsushinnanguga – see võimaldab väljendada tähistatule iseloomulike omaduste määra.

Eri tüüpi hinnangute vahelised piirid pole sageli selgelt määratletavad: mõni Grandi ja Körtvélyessy funktsioon jaguneb EG kirjelduses mitmeks alamrühmaks, mõni aga haakub eri funktsioonidega. Näiteks peaks EG-s käsitletud institutsio-

naalse väärtuse väljendamine (*peaarst, keskvalitsus*) kuuluma deskriptiivse hinnangu alla, kuna on sisult objektiivne, kuid teisalt on see seotud Grandi ja Körtvélyessy sotsiaalse positsiooni rõhutamise funktsiooniga. Viimane omakorda kattub osaliselt EG-s kirjeldatud mentaalse väärtuse funktsiooniga, vrd kreeka *ypallil(os)-ara* 'tähtis töötaja' (sotsiaalse positsiooni rõhutamine) ja *tippjuht* (mentaalne väärtus). EG mentaalne väärtus (*tippjuht, suurkirjanik*) näib aga mahtuvat Grandi ja Körtvélyessy intensiivsuse funktsiooni alla (vrd nende itaalia näitega *campion-issimo* [tšempion+sup] 'suur tšempion'), samas kui EG intensiivistamise funktsioon puudutab vaid omadussõnu. Mentaalne väärtus võib EG järgi olla ka negatiivne (*vård-seadus*), mis kuuluks Grandi ja Körtvélyessy liigituses halvustuse funktsiooni alla (vrd nende itaalia näitega *govern-icchio* [valitsus-PEJ] 'väga halb valitsus'). Grandi ja Körtvélyessy hinnangufunktsioonide ning EG põhjal tuletatud funktsioonide koondliigitus on esitatud tabelis 2.

Tabel 2. Grandi ja Körtvélyessy (2015) hinnangufunktsioonide ning EG (2023) põhjal tuletatud funktsioonide koondliigitus.

Hinnangufunktsiooni nimetus	Hinnangufunktsiooni kirjeldus
tavapärasest väiksem mõõt	Grandi ja Körtvélyessy <i>kvantiteedi vähendamine</i> = EG <i>väiksem mõõt</i>
tavapärasest suurem mõõt	Grandi ja Körtvélyessy <i>kvantiteedi suurendamine</i> = EG <i>suurem mõõt</i>
kasvav intensiivsus	Grandi ja Körtvélyessy <i>intensiivsus</i> (nii omadus- kui ka nimisõnadega) + EG <i>intensiivsuse rohkus</i> (omadussõnadega)
kahanev intensiivsus	Grandi ja Körtvélyessy <i>aprosimatsioon, kahandamine, leevendamine</i> (nii omadus- kui ka nimisõnadega) + EG <i>intensiivsuse vähesus</i> (omadussõnadega)
lembus	Grandi ja Körtvélyessy <i>lembus</i> = EG <i>hellitus</i>
halvustus	Grandi ja Körtvélyessy <i>põlgus</i> = EG <i>halvustus</i> + EG <i>negatiivne mentaalne väärtus</i>
positiivne mentaalne väärtus	Grandi ja Körtvélyessy <i>sotsiaalse positsiooni väljendamine</i> = EG <i>positiivne mentaalne väärtus</i>
vanus	Grandi ja Körtvélyessy <i>vanus</i> (vrd Kasik 2015: 241, <i>vanus</i>)
autentsus/prototüüpsus	Grandi ja Körtvélyessy <i>autentsus/prototüüpsus</i>
hüporisim	Grandi ja Körtvélyessy <i>hüporisim</i>

1.3. Levinuimad hinnangukonstruktsioonid

Keelteüleselt on levinuimad sõnamoodustusviisid produktiivsuse järjekorras sufiksituletus ja liitsõnamoodustus, millele järgnevad reduplikatsioon, prefiksituletus ja konversioon ehk nulltuletus (Štekauer jt 2012). Eesti keele sõnamoodustuses domineerivad samuti liitsõnamoodustus ja sufiksituletus (Kasik 2015: 66). Omaprefikseid eesti keeles ei ole – kui ehk välja arvata *eba-* ja *mitte-*, kuid prefiksituletuse sarnane on liitsõna ja tuletise piirimaile jääv prefiksoidiga sõnamoodustus (*üli+odav, ala+mööduline*) (Kasik 2015: 105–106).

Hinnangusõnade valdavaim moodustusviis keelteüleselt on Pavol Štekaueri (2015: 59) järgi samuti sufiksituletus (kõige sagedasemad on deminutiivid), levinud

on ka reduplikatsioon ning prefiksituletus, kuid liitsõnamoodustust esineb tema liigituse kohaselt hinnangumorfoloogias suhteliselt harva ning konversiooni üldse mitte. Eesti keelega seda üldjaotust võrrelda ei saa, kuna mitmeid sõnu, mida paljudes keeltes liigitatakse prefiksituletisteks, käsitletakse eesti keelekirjeldustes liitsõnadena (nt *pisi-*, *väike-*, *tipp-*, *üli-*algulisi sõnu). Seega võib hinnangumorfoloogias liitsõnamoodustuse osakaal näida väiksem mitte niivõrd liitsõnade harulduse, kui-võrd liigituserinevuse tõttu.

1.3.1. Deminutiivid

Deminutiiv on paljudes keeltes funktsioonide poolest mitmekesine hinnangukonstruktsioon. Eesti keele väljendatakse deminutiivsust põhiliselt kahe liite abil: *-u* (nt *poju*, *kutsu*) ja *-ke(ne)* (nt *kallikene*). Väga üldiselt jagab eesti kirjeldav keeleteadus deminutiivvormide funktsioonid nii: *u*-liitega deminutiivid väljendavad helilitavat suhtumist, *ke(ne)*-deminutiivi funktsioon oleneb sellest, kas seda kasutatakse elusolendi või elutu objekti kohta. Esimesel juhul on deminutiivliite esmane funktsioon hellitus (nt *koerake*), teisel juhul füüsilise väiksuse rõhutamine (nt *toolike*), sageli afektiivse lisavarjundiga. (EG 2023: 371; Kasik 2015: 240–241) Lisaks võib deminutiivil mõnikord olla negatiivne tähendus, nagu sõnades *vennike*, *mehike* ja *võsuke* (EKSS; EG 2023: 371; Kasik 2015: 241). Liitega deminutiivide kõrval esineb eesti keeles liiteta vorme, nagu tüve modifitseerimise teel saadud *vissi* < *vasikas*, liidet ära jättes saadud *hobu* < *hobune* ja gemineerunud *emme* < *ema* (Saareste 1938, 1940; Kehayov, Blokland 2007).

Senikirjeldatu lähtub eeskätt vormipõhisest vaatenurgast, kus deminutiivide funktsioone vaadeldakse liitest lähtudes. Teistsuguse vaate annavad funktsioonipõhised käsitlused, mis kirjeldavad deminutiivide tähenduslikku mitmekesisust üksikasjalikumalt ning toovad traditsiooniliste põhikategooriate kõrval esile rohkelt täpsemaid varjundeid. Eesti deminutiive on kirjeldatud universaalsete mudelite järgi (Jurafsky 1996; Ponsonnet 2018) ja leitud, et need võivad lisaks põhitähendustele väljendada suurt hulka spetsiifilisemaid tähendusi (Kehayov, Blokland 2007; Saar, Todesk 2023; Mänd 2024). Sellised tähendused on tüübiline väiksus (*saiake* 'väikest tüüpi sai'), imitatsioon (*linnuke* 'kirjamärk ^v'), aproksimatiivsus (*pehmeke* 'pehmevõitu'), intensiivsus (*nooruke* 'verinoor'), osa mingist hulgast (*sõnake* 'natuke juttu (sõnu)'), seotus alusmõistega (*märjuke* 'alkohoolne jook') ja leevendus (*nädalake* 'ainult nädal') (Mänd 2024).

Mitmed siinkirjeldatud deminutiivifunktsioonid kattuvad Grandi ja Körtvélyessy (2015) esitatud hinnangufunktsioonidega (vt tabelit 1), mis võimaldab käsitleda deminutiivi kui üht kesket hinnangukonstruktsiooni.

1.3.2. Reduplikatsioon

Reduplikatsiooni ehk tüve või selle häälikute kordust on peetud üheks primitiivsemaks ja vanemaks vahendiks millegi suuremana näitamiseks või võimendamiseks (Wundt 1904: 637; Niilus 1938: 229). Seda kinnitavad ka võrdlemisi piiratud morfo-

loogiaga viipekeelte ja pidžinite andmed (vt Turchetta 2015). Reduplikatsiooni prototüüpne tähendus on intensiivistamine (leivu *illu-ilus* 'väga ilus', Niilus 1938: 226; baski *isil-isilik* 'väga vaikselt', Artiagoitia 2015: 203). Kuid see võib täita ka teisi funktsioone, nagu suuruse vähendamine (heebrea *zanav* 'saba' > *znavnav* 'väike saba', Faust 2015: 239), intensiivsuse kahandamine (leivu *pali-pallas* 'üsna paljas', Niilus 1938: 226) ja autentsuse või prototüüpsuse väljendamine (itaalia *burro burro* 'päris või'; Grandi, Körtvélyessy 2015: 10). (Štekauer 2015: 49–51)

Ehkki reduplikatsioon ei näi olevat morfoloogiline nähtus (eriti *burro burro* tüüpi näidete puhul), võib sõnakordust siiski pidada tavaliseks morfoloogiliseks protsessiks, mitte pelgalt süntaktiliseks, diskursiivseks või fonoloogiliseks korduseks. See on võrreldav liitelise tuletusega, kuid liite asemel on hoopis alussõna või tüveosa kordus (vt Ghomeshi jt 2004: 341–342).

Eesti keeleteaduses on reduplikatsiooni kui hinnanguväljendajat käsitletud ainult selle intensiivistava funktsiooni perspektiivist (Wiedemann 1973; Mägiste 1928; Niilus 1938; Erelt 1986, 1997), lastele suunatud kõnes on vaadatud ka muid suhtluseesmärke (Argus 2005). Valter Niiluse (1938: 229) järgi on reduplikatsioonil eesti keeles „kvaliteeti intensiivistav ja kvantiteeti augmenteeriv ülesanne” – viimase kohta ei too ta aga ühtegi näidet. Vanematest uurimustest leiab reduplikatsiooni näidetena peamiselt tüvekordusi, kus esiosaks on häälikuliselt ajendatud osis (Mägiste 1928, *häälsümboolsed noomenid*; Niilus 1938, *sõna esiosa kordamine*). Sellised on näiteks *udu-üz* (Wiedemann 1973: 1242), *vihù vîmene* (Mägiste 1928: 225), *võhivõõras* ja *veri yëras* (Niilus 1938: 230). Mainitud on ka keelendeid, milles ei kordu ainult tüvehäälik(ud), vaid terve tüvi või tüveosa: *kahi kahekesi*, *máge mákus* (Niilus 1938: 230).

Mati Erelt (1986) nimetab reduplikatiividena juba ka selliseid vorme, milles kordub terve tüvi (*suur-suur*). Vormi järgi jagab Erelt (1986: 114–115) reduplikatiivid kolmeks: 1) omadussõna täielik kordamine (*vana-vana mees*), 2) määraadverbi täielik kordamine (*väga-väga ilus tüdruk*) ja 3) omadussõna algusosa kordamine (*sini-sinised silmad*), kusjuures intensiivistavaks nimetab ta ainult viimast.³ Hiljem on ta intensiivistava reduplikatsiooni nimetuse laiendanud ka kahele esimesele tüübile (vt Erelt 1997). Uuemad kirjeldused (Kasik 2015: 346; EG 2023: 424) mainivad samuti reduplikatsiooni intensiivistamisvõttena: üks variant omadust intensiivistada on tüvekordus (*pisipisike*), teine algriimilaadne reduplikatsioon (*võhivõõras*, *uhuuus*), mis sarnaneb varasemate uurimuste „häälsümboolsete noomenitega”.

1.3.3. Intensiivsusprefiksoidid

Intensiivsuse väljendamiseks kasutatakse ka intensiivsusprefiksoide. Nende hulka kuuluvad võõrliited *mega-* ja *super-*, aga ka näiteks eesti kinnistüvi *üli-*. Neid poolliiteid on eesti keeles üsna palju uuritud (Niilus 1938; Vare 2012; Kasik 2013, 2015;

³ Tegelikult esitab Erelt ka neljanda tüübi, samatähenduslike või tähenduselt lähedaste, kuid vormilt erinevate sõnade kordamise: *pisitilluke*, *roppmust*, *tibatilluke*, *kibekiire*, *üleüldine* jne. Neil puhkudel aga reduplitseeritakse enamasti vaid tähendust, seega ei loe ma neid näiteid morfoloogiliseks reduplikatsiooniks.

Kotilainen 2014; Kiik 2021), kuid nende nimetuses ja klassifikatsioonis ei ole saavutatud üksmeelt ega selgust. Niiluse (1938: 231–232) käsitluses on rõhutavad sõnaosad, nagu *puru-*, *püsti-*, *maru-*, *tuli-*, „intensiivsust suurendavad partiklid” või „intensiivistavad-augmenteerivad partiklid”. Silvi Vare (2012) käsitleb eestikeelsete esiosadega moodustatud sõnu (nt *pururikas*) liitsõnadena ja võõrprefiksiteta moodustatud sõnu (nt *superkallis*) prefiksituletistena. Üsna piiritlemata on Kasiku (2013, 2015) määratlus – tema ei paiguta neid ühessegi kindlasse klassi. Kasik nimetab *iili-*, *ala-* jms osiseid „prefiksilaadseteks tüvedeks” (Kasik 2015: 41) ja „prefiksoidideks e pooleesliideteks” (Kasik 2015: 106) ning käsitleb neid kinnistüvedena, mis koos teise juurmorfeemiga moodustavad liitsõna, mitte tuletise (Kasik 2015: 345–346). Võõrosiseid, nagu *mega-* ja *super-*, nimetab ta sarnaselt Varega „võõrprefiksiteta” (Kasik 2015: 96), kuid käsitleb nendega moodustatud komplekssõnu liitsõnadena, mis tähendab, et ta ei pea neid tuletusliideteks. Kuna aga selle artikli seisukohast on vormist ja liigitusest olulisem esiosade funktsioon, käsitlen oma- ja võõrosiseid koos ja nimetan neid koondnimetusega *intensiivsusprefiksoidid* (vt ka Kotilainen 2014).

Kuna prefiksituletust ei peeta eesti keelele algselt omaseks sõnamoodustusviisiks (Kasik 1996: 2), võib arvata, et ka intensiivsusprefiksoidid on keelde tekkinud muude keelte mõjul. Et neid võib pidada reduplikatiividest uuemaks nähtuseks, kinnitab ka Niiluse peaaegu saja aasta tagune tõdemus: „[Reduplikatsiooni] asemele on kerkinud uus moodus intensiivistavate-augmenteerivate partiklite näol, mis täidab suurtes joontes oma eelkäija ülesandeid” (Niilus 1938: 232). Olgu intensiivsusprefiksoidid eesti keeles uus nähtus või mitte, on need sellegipoolest keelekasutuses võrdlemisi juurdunud hinnangukonstruksioonid. Kuigi nende vormiline määratlus erineb keelekirjelduseti, moodustavad intensiivsusprefiksoidid funktsioonilt ühtse ja üldlevinud modifitseerijate rühma.

2. Hinnangufunktsioonid ja vormivahendid eesti teismeliste keeles

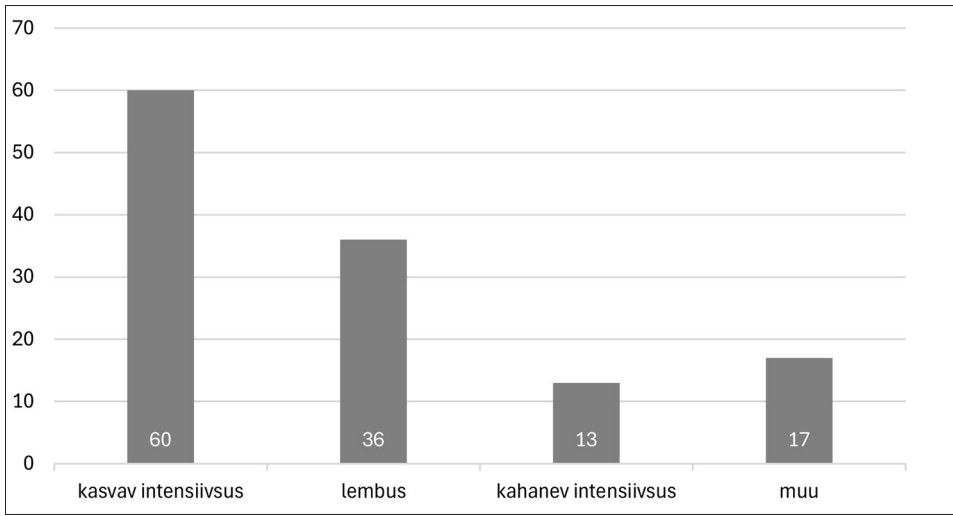
2.1. Keelematerjali ülevaade

Vaatluse all on 202 210 sõne mahus sõnumitekste teismeliste keele korpusest TeKe (Vihman jt 2023). Materjali moodustavad 9–18-aastaste Tartu, Tallinna, Võrumaa ja Saaremaa teismeliste peamiselt Messengeris ja vähemal määral Discordis peetud kirjalikud vestlused. Vestlused hõlmavad enamasti kooli, sõprade, suhete ja perega seotud igapäevateemasid. Enamikus vestlustes on kaks osalejat, kuid leidub ka mõni üksik grupivestlus.

Korjasin vestlustest käsitsi välja kõik hinnangukonstruksioonid. Hinnanguliiks lugesin need, mille funktsioon vastas Grandi ja Körtvélyessy (2015) ja EG määratlusele ehk mis täitsid vähemalt üht tabelis 2 loetletud hinnangufunktsioonidest. Võtsin niisiis analüüsimiseks keelendid, milles alussõnaga väljendatud standardväärtusele lisandus väärtusnihet põhjustav hinnangumarker (näiteks prefiksoidiga *mega-* moodustatud sõna *megailus*). Liigitasin konstruksioonid esmalt funktsiooni

järgi hinnangutüüpidesse ning seejärel analüüsisin iga hinnangutüübi vormilisi väljendusvahendeid.

Valim on küll mitmekesine, kuna hõlmab eri piirkondadest pärit teismeliste keelekasutust, kuid piiratud mahuga. Seetõttu ei võimalda materjal teha üldistavaid järeldusi kogu Eesti teismeliste keele kohta. Uurimus on peamiselt kvalitatiivne. Siin ja edaspidi esitatud arvandmete roll on eeskätt toetav ja illustreeriv.

Joonis 1. Hinnangufunktsioonide jaotus esinemissageduse järgi.

Leidsin TeKE-st kokku 199 hinnangukonstruktsiooni. Funktsioonidest on esindatud kasvav ja kahanev intensiivsus, lembus, hüpokorismid, halvustus ja füüsiline väiksus. Peatükis 1 tutvustatud hinnangufunktsioonidest ei väljenda Eesti teismelised sõnamoodustusega autentsust/prototüüpsust ega rõhuta objekti füüsilist suurust. Ligi kolmandiku ehk suurima rühma konstruktsioonidest moodustavad hüpokorismid ehk hellitus- ja hüüdnimed. Neid ei ole aga siinses analüüsis liigitatud eraldi funktsiooniks. Ehkki hüpokorisme esineb teismeliste kõnes arvukalt, ei ole nende puhul sageli tajuda hinnangufunktsiooni (v.a mõne puhul, mille liigitasin lembuse funktsiooni alla). Hüpokorismide väljaarvamist hinnangufunktsioonide hulgast põhjendan täpsemalt alapeatükis 2.4. Ilma hüpokorismideta koosneb analüüsimaterjal 126 hinnangukonstruktsioonist. Kuna esinemissageduse poolest paistab silma kõigest kolm funktsiooni ning ülejäänute kohta napib materjali, analüüsin põhjalikumalt vaid kasvava ja kahaneva intensiivsuse ning lembuse funktsiooni. Ülejäänud tüüpe kirjeldan põgusalt peatükis 2.5. Hinnangufunktsioonide jaotus esinemissageduse järgi on kujutatud joonisel 1.

2.2. Kasvav intensiivsus

Kasvav intensiivsus on sagedasim (60 konstruktsiooni 126-st) ja väljendusvahendite pooldest vaieldamatult mitmekesiseim hinnangufunktsioon. TeKE netikeelekorpuse andmete põhjal väljendavad Eesti teismelised kasvavat intensiivsust peamiselt intensiivsusprefiksoidide (*mega-*, *super-*) ja reduplikatsiooni (*jubejube*) abil.

2.2.1. Intensiivsusprefiksoidid

Intensiivsusprefiksoidide esines andmestikus kokku 35 konstruktsioonis 60-st. EG-s on märgitud noorte argikeele sagedasiks prefiksilaadse tähendusega modifitseerijaiks *lõpp-*, *tipp-*, *tutt-*, *elu-* ja *sig-*, mille kõrval esinevat ka mõningaid võõrprefiksoidid, nagu *super-* ja *mega-* (EG 2023: 423). Korpusandmed osutavad, et võõrprefiksoidid (peamiselt *mega-*) esineb teismeliste keeles veidi rohkem kui eesti kinnistüvesid, kuid viimased on eripalgelisemad (*puru rich*, *ilge hea*, *surmtõsine*, *räme fancy*).⁴

Enamasti kombineeruvad intensiivsusprefiksoidid positiivse tähendusega omadussõnadega (*meganunnu*, *üli äge*, *super tore*), aga võivad esineda ka koos keskmist omaduse määra (*super-ok*) või ebamäärasust väljendavate omadussõnadega (*mega lamp* '[*lamp* omadussõnana] suvaline, lambist võetud'), neutraalsete omadussõnadega (*mega pikk*, *mega lühike*) või ka negatiivse tähendusega omadussõnadega (*ekstra debiilne*, *megakohutav*). Erinevalt eesti poolliitest *üli-* esineb korpuses võõrliiteid ka nimisõnada ees (*megatibud*, *super mõte*, *mega mähis*). Sellised ühendid väljendavad peale intensiivsuse ka afektiivsust ning mentaalset väärtust.

Võrreldes muude liitsõnadega kirjutavad teismelised intensiivistavaid pool-eesliiteid põhisõnast lahku sagedamini: 35 konstruktsioonist on intensiivsusprefiksoidid kirjutatud põhisõnast lahku 22 juhul (ligi 63%-l juhtudest). Võrdluseks kontrollisin süstemaatilise juhuvalimiga (110 vestlusfailist iga 11. faili kõik liitsõnad) 70-t muud liitsõna ning neist oli lahku kirjutatud vaid viiendik. Kuigi andmestik on piiratud, võib erinevus viidata sellele, et keelekasutaja tajub mõningaid intensiivsusprefiksoidide eraldiseisvate määrsõna- või omadussõnalaadsete üksustena, nagu *väga* või *hea* (vt ka Kotilainen 2014: 14–15; Kiik 2021: 306).

Korpuses esineb poolliidetest kõige sagedamini *mega-* (16 korral), vähemal määral ka *üli-* (10 korral). Veel on esindatud näiteks *ilge-*, *räme-*, *puru-*, *super-* ja *ekstra-*. Nimisõnafraasis näivad poolliited täitvat omadussõnalise täiendi rolli (näide 1, vrd *hea mõte*) ja omadussõnafraasis määruse rolli (näide 2, vrd *väga palav*). Põhisõnast lahku kirjutati peamiselt võõrprefiksoidid *mega-* ja *super-*, aga mitmel juhul ka *üli-* (näide 3).

- (1) 6N: Aga tulles selle servu [serveri] juurde tagasi, **super mõte**⁵
- (2) 14N: **mega palav** on väljas
- (3) 15N: tegelt ma vaatan selle pilte prgu ja **yli seksikas** on

⁴ Siin ja edaspidi on esitatud näited sellise kirjepildiga, nagu need korpuses olid.

⁵ Siin ja edaspidi minu esiletõstud.

Sõnaveebistki võib märksõna *super* (omadussõna) alt leida sellise näitelause: *Mega publik, super korraldus ja ümberringi ainult meeldivad inimesed* (ÜS: *super*).

2.2.2. Intensiivistav reduplikatsioon

Reduplikatiivseid konstruktsioone leidsin korpusest kokku 24. Sarnaselt varasemate kirjeldustega on reduplikatsiooni levinuim funktsioon intensiivistamine⁶ (22 juhul 24-st). Intensiivistava reduplikatsiooni vorm aga erineb mõneti varemkirjeldatust – näiteks ei leidu TeKE netikeelekorpuses ühtegi näidet Wiedemanni, Mägiste ja Niiluse käsitletud häälikuliselt ajendatud reduplikatsioonist, nagu *kõhi kõva* (Niilus 1938: 230), ega tüve osalisest kordusest (*sini-sinised*). Eesti teismeliste keekekasutuses esineb küll Erelti (1986: 114–115) mainitud määrsõna ja omadussõna täielikku kordust, kuid teistsugusel süntaktilisel positsioonil kui tema näidetes. Kui korratakse omadussõna, ei ole see fraasis nimisõnalaiend (*vana-vana mees*), vaid öeldistäide (*mees on vana vana*); kui määrsõna, siis enamasti mitte määralaiend (*väga-väga ilus tüdruk*), vaid viisi- (*tahan väga väga*) või ajamäärus (*kohe kohe kodus*).

On tähelepanuväärne, et enamikus lausetes, kus korratakse öeldistäidet, on öeldistäiteks ingliskeelne sõna. Võimalik, et sellised konstruktsioonid on tervikuna üle võetud inglise keelest – sarnaselt kreoolkeeltesse ja pidžinitesse tekkivate vormidega (Thomason, Kaufman 1988: 37). Nii on näite 4 reduplikatiivne konstruktsioon inglise keeles levinud (ja juba leksikaliseerunud) *no-no*⁷ 'kindel ei, mõeldamatu variant', samuti võib olla tervikuna üle võetud näite 5 konstruktsioon *busybusy*.

- (4) 15N: Taanis tegelt saaks ka suht korralikult aga seal on inimkaubandus hirmus
 15M: mhm ma olen ka kuulnud
 15N: Mhmm eriti müüakse ida-eurooplasi
 15M: aka pms meid
 15N: Just
 Niiet Taani on suht suur **NoNo**

- (5) 15N: aga ausalt öeldes sygisongi kõige tihedam ja tihti on see et kõik on ühel
 päeval
 mul tegelikult üks synnipäev veel TAPSELT SAMAL AJAL
 16N: Tosi
 Oi
 15N: mhm
 ma olen **busybusy**

⁶ Võtsin analüüsi vaid selge hinnangufunktsiooniga reduplikatiivsed keelendid. Välja jäi näiteks süntaktiline reduplikatsioon, mida kasutatakse kinnitamiseks ja nõustumiseks (*on-on, ikka-ikka 'jah, on küll'*) ning ärgitamiseks (*tule-tule, võta-võta*). Nende kohta vt lähemalt Keevallik 2001.

⁷ Analüüsisin ka ingliskeelseid väljendeid, kuna enamik neist on sellised, mis on eesti keelekasutuses võrdlemisi hästi kohanenud, mis muudab keelte eristamise keeruliseks (vt Vihman jt 2022: 306).

Seda süntaktilist malli järgivad ka mitmed eestikeelsetest sõnadest loodud reduplikatiivsed konstruktsioonid, nagu näitelause 6 *nõusnõus*.

(6) 17N: Jaaa kindlasti, luuletuste võlu minu jaoks on see et nendega suudavad
võibolla samastuda teised, kes tunnevad end samamoodi

17M: Jaaaa justttäpselt

17N: Mhmm **nõusnõus**

Eelnevate näidetega sarnanevad konstruktsioonid, kus korratakse omadussõna (samuti öeldistäitena), näiteks *jubejube*; ja määrsõna väga viisimäärusena: *jaa väga-väga peaks*; *mulle meeldis sinu idee ka vägaväga, mina tahan vägaväga su mõtteid kuulda*.

Intensiivistavat reduplikatsiooni kasutatakse veel tugevate tunnete väljendamisel: *musimusimusi kallikallikalli!!!*; *armastanarmastanarmastan*. Viimane meenutab kontinuaatiivsust väljendavaid reduplikatiivseid verbitarindeid, nagu *Ta ootas, ootas kannatamatult* [---] (Erelt 2013: 55–56), kuid kestuse asemel väljendab see intensiivsust. Tunnete intensiivsust rõhutatakse reduplikatsiooniga sageli ka tänuavaldustes, korrates sõna *aitäh* (näide 7).

(7) 16N: Ma tegin tegelt selle video järgi selle, selle alumise osa ka, lihtsalt need
paelad tegin 2x pikemad [- - -]

[pilt]

Mul on selline

15N: **aitähaitähaitäh**

Niisiis ei esine reduplikatsioon korpusandmete põhjal teismeliste keelekasutuses niivõrd nimi- või omadussõna laiendina, kuivõrd öeldistäites ja määrustes, vahel ka verbitarindites.

2.3. Kahanev intensiivsus

Kahaneva intensiivsuse nimetuse alla koondatud kategooria on Grandil ja Körtvélyessyl (2015: 9) esitatud lahutamatu kolmikuna *approximation/reduction/attenuation* 'aprosimatsioon ehk umbkaudsus / reduktsioon ehk nõrgendamine / atenuatsioon ehk pehmendamine'. Ehkki autorid vaatlevad neid koos, erinevad need siiski mingil määral üksteisest. Aproksimatsioon viitab ligikaudsusele (*nädalake* 'ligikaudu nädal'), isegi sarnasusele (*punakas* 'punaselähedane') (Jurafsky 1996: 534). Nõrgendamine ja pehmendamine aga leevendavad või pisendavad väljendatut (*mõt-teke*). Varasemates käsitlustes (nt Masini jt 2023: 12) on leitud, et neid esineb harilikult omadus-, eriti värvisõnadega, kuid vahel ka nimisõnadega; teismeliste korpuses tuli aga esile eelkõige nimisõnaline (*tunnike*) ja määrsõnaline (*mingivõrra*) kasutus.

Terminoloogiliselt ei tehta neil kolmel eriti vahet: harilikult valitakse katus-terminiks kas üks kolmest, enamasti „aprosimatsioon/aprosimatiivsus” (Jurafsky 1996; Saar, Todesk 2023; Masini jt 2023; Mänd 2024), või piisavalt üldine sõna, mis

katab kõiki nimetatud tähendusi, näiteks „deintensifikatsioon” (ingl *deintensification*; Körtvélyessy 2015: 63; Efthymiou 2017). Siingi käsitlen neid intensiivistamise vastandina, nagu on tehtud paljudes teistes uurimustes (Güney 2015: 316; Rainer 2015: 1346; Mänd 2024: 166).

Kahanevat intensiivsust väljendavaid konstruktsioone leidus netikeelekorpusess kokku 13. Põhiliselt väljendati seda funktsiooni deminutiivliitega *-ke*, aga ka liitsõnade ja reduplikatsiooniga. Umbkaudsuse tähendust väljendati põhiliselt deminutiividega, nagu näites 8 *tunnike* 'ligikaudu tund', aga ühel juhul ka liitsõnaga *mingivõrra* (näide 9).

(8) 12N: Ja ss ma olin veel mingi **tunnike** üleval

(9) 17M: mul läheb **mingivõrra** aega

Kahaneva intensiivsuse pehmendavat funktsiooni väljendatakse samuti enamasti deminutiividega. Näiteks abstraktsete nimisõnade deminutiivsed vormid, nagu *ideekene*, *mõtteke*, *plaanike*, pisendavad väljendatu (*idee*, *mõte*, *plaan*) olulisust. Sellist pehmendust on nimetatud ka leevenduseks (ingl *hedges*, Jurafsky 1996: 549). Seda on eristatud aproksimatiivsusest – mida Jurafsky (1996: 549) kutsub ka „semantiliselt leevenduseks” – tugevama pragmaatilise funktsiooni tõttu (Jurafsky 1996; Saar, Todesk 2023: 155; Mänd 2024: 167–169).

Näitelause 10 kasutatakse sõna *mõte* asemel deminutiivi *mõtteke* [*mõtteke*]. Selle lause autor oli varem palunud kaasvestlejal oma kooliprojektiga ühineda, millega too oli nõustunud. Nüüd aga otsustas idee autor, et tahab mõtte üksi ellu viia, ning teadet pehmendada soovides pisendab ta oma väljapakutud mõtte olulisust.

(10) 17M: minu väga raske otsus on see et ma tahan ikka pigem yksi teha enda seda algset **mõttest** edasi, aga mulle meeldis sinu idee ka vägaväga, niiet kui sa ise teed ikkagi haikukogu või mõne muu lullavärgi või videovärgi, siis ma vägaväga hea meelega aitaks sind sellega

Viimaks võib kahanevat intensiivsust väljendada ka reduplikatsiooniga, kuigi seda varasemates käsitlustes (Mägiste 1928; Niilus 1938; Erelt 1986, 1997) pole mainitud. Reduplikatsiooni kahandavat funktsiooni illustreerib hästi näitelause 11, milles üks vestluskaaslane tahab teisega koos koolitööd teha ja teine vastab, et jõuab koju *kohekohe*, kasutades ajamääratlusena sõna *kohe* asemel selle kahekordset varianti. Kui eespool vaadeldud sõnakordused intensiivistasid alussõna – millest lähtuvalt peaks *kohekohe* olema rohkem kui *kohe* 'viivitamata, otsemaid; läheduses, vahetult' (ÖS 2018) –, siis siinsel juhul reduplikatsioon hoopis kahandab sõna intensiivsust, lisades sellele umbkaudsuse tähenduse.

(11) 16N: filmime äkki täna seda ETA videot?

15N: ja ma olen **kohekohe** kodus ka

Keelekasutuses on sõnal *kohe* aga lisaks sõnaraamatutähendusele 'viivitamata, otsemaid' ka vastupidine tähendus '(väikese) viivitusega' (nt fraasis *kohe tulen*). Kui tõlgendada sõna *kohe* umbkaudse, väikest viivitust tähistava määрусena, jääb reduplikatsioonile tavapärane intensiivistav funktsioon. Jättes kõrvale rangelt semantilise tõlgenduse, võib selliseid reduplikatsioonijuhte pidada pragmaatiliseks leevenduseks, mille eesmärk ei ole intensiivsuse muutmine, vaid ajavahemiku tajutava pikuse vähendamine (vt ka Mänd 2024: 167–169).

Näites 12 on sõnaga *varsti* sarnane konstruktsioon, kus võib aimata pragmaatilise leevenduse tähendust.

(12) 17M: ma olen juba vägapõnevil

17N: Mina kaaa

Ma tahaks seda kõike sulle otse seletada

Nii et ma ka mega põnevil

17M: **varstivarsti** saadd

Kahanev intensiivsus on teismeliste sõnamoodustuses sageduselt kolmas hinnangufunktsioon (vt joonist 1). Ligikaudsuse või millegi pisema või ebaolulisemana esitlemiseks kasutatakse valdavalt deminutiivliidet *-ke(ne)*, pragmaatiliseks leevenduseks rahustava-pehmenava eesmärgiga ka reduplikatsiooni.

2.4. Lembus ja hüpokorismid

Lembust väljendavaid konstruktsioone leidis korpus 36. Enamik neist olid deminutiivid: peamiselt *ke(ne)*-lõpulised (22 esinemisjuhtu), vähemal määral *u*-liitelised (12 esinemisjuhtu) tuletised. *ke(ne)*-liitega moodustati deminutiive peamiselt omadussõnadest (*armsake, kallike, vaeseke*), *u*-liitega nimedest (*Getu, Kätü*). Lisaks leidis mõni üksikjuht, kus oli kasutatud geminatsiooni (nt *venna*), mida on peetud liiteta deminutiivituletuse vahendiks (vt Saareste 1938; Kehayov, Blokland 2007; Mänd 2024).

Hüpokorism on lembusega vormi ja semantika poolest tihedalt seotud, kuid funktsioonilt üsna erinev kategooria. Kui lembust väljendavate vormidega antakse hinnang objektile või isikule, siis hüpokorismide kasutus osutab pigem olukorra formaalsusastmele. Sõnamoodustusvalikud on tihedalt seotud registriga ning hüpokorismid viitavad diafaasilisele varieerumisele, st keelekasutuse kohandamisele vastavalt olukorra formaalsusele (Kerge 2000: 93–94; Gaeta 2015: 121–122). Hüpokorismide kasutuse teine põhjus on keele ökonoomsuse taotlus: pikemad ja keerukamad vormid asendatakse lühemate ja suupärasematega ning kohandatakse produktiivsematesse muuttüüpidesse (Kerge 2000: 97; Hennoste 2000: 1369).

Vaadeldes esiteks pärisnimedest moodustatud deminutiivide ja hüpokorismide erinevust: hüpokorismid on näiteks *Kata, Kats, Merka*, deminutiivid *Stinnu* ja *Kätü*. Kui esimesed on lihtsalt lühemaks mugandatud nimekujud (näited 13, 14), mida kasutatakse informaales suhtluses, siis teiste puhul on tajutav afektiivne varjund (näited 17, 18). Hüpokorismideks võib pidada ka nimetusi, nagu *emps, emme, õps*,

issi ja *paps*, millega teismelised tähistavad omavahelises vestluses tihti jutuks tulevaid isikuid. Nende puhul ei näi hinnang käivat niivõrd referentide endi, kuivõrd suhtlusolukorra kohta, osutades selle informaalsusele (näited 15, 16).

- (13) 15N: Aa jaa **merka** mainis seda
- (14) 12N: **Kata** ei saa kahjuks tulla
- (15) 16N: Mul vist **paps** ka tööl samal päeval nii et ei tea veel öelda?
- (16) 11N: Kas sa oma **emme** käest ära kysisid
- (17) 16N: **Stinnu** ma lic nii igatsen sind
- (18) 13N: **Katuu** Aita mind Mul on abi vaja hädasti

Seega, kuigi lembus ja hüpokorism on vormilt ja tihti ka semantikalt lähedased, erinevad need teineteisest hinnangufunktsiooni poolest. Deminutiivide ja teiste sarnaste vahenditega väljendatud lembus on afektiivne hinnang referendi enese kohta. Hüpokorismi kasutamine tõukub aga sageli hoopis kõneleja hinnangust suhtlusolukorrale. Loomulikult võib hüpokorismigi kasutus olla vahel referendi suhtes hinnanguline, ent sellisel juhul kattub väljendatav hinnang mõne teise artiklis käsitletud hinnangufunktsiooniga – enamasti lembusega – ning keelend on loetud vastava funktsiooniga konstruktsioonide hulka. Seega ei ole hüpokorisme kvantitatiivses analüüsis eraldi hinnangufunktsioonina esitatud.

2.5. Haruldasemad hinnangufunktsioonid

Teismeliste sõnamoodustuses vähem levinud hinnangufunktsioonid on halvustus, positiivne mentaalne väärtus ning tavapärasest väiksem või suurem suurus.

Halvustuse vormivahendid on enamjaolt samad mis lembusel: peamiselt kasutatakse halvustuse (ja ironia) väljendamiseks deminutiivliidet *-ke(ne)* (näide 19), aga ka augmentatiiv- jm liiteid, mille puhul pejoratiivsust väljendab juba tüvi ise, näiteks sõnades *kolakas* (poisi kohta), *söödik*, *käkerdis*, *hålvik* (näide 20). Halvustust võib väljendada ka liitsõnaga, nagu näites 21 kasutatud *vanamees*, millel on kaks hinnangufunktsiooni: hinnang poisi vanuse kohta ja (sellest tulenev) halvustus.

- (19) 12M: Ta vaike **luuake**
- (20) 12M: Maletad kui se **halvik** varastas mu telo ära
- (21) 10N: Kas sul see poiss kes elvas elas jättis su maha w
11N: Mina jätsin ta
Ta ei olnud isegi 13 ta oli mingi **vanamees**

Positiivset mentaalset väärtust väljendatakse liitsõnade või sõnaühenditega (*kangelas õps*). Vahel on ühendi esiosa intensiivsusprefiksoid (*megatibud*, *super mõte*), mis nimisõna puhul rõhutab sageli väärtust.

Väiksust väljendavad deminutiivliide *-ke(ne)* (näide 22) ja liitsõna esiosad leksikaliseerunud väljendeis, nagu *lühikõne* ja *lühikokkuvõte*. Suurust rõhutavad

augmentatiivid, nagu *latakas* (näide 23), mille puhul on suuruse tähendus nii tüvel kui ka liitel.

(22) 14M: ma kardan lis seda et ma satun hispaanias kuhugi **mägi hütikesse**

(23) 16N: see rammus punane **latakas** on bussikas kus sa maha tuled

TeKE netikeelecorpuse andmete põhjal moodustavad halvustus, positiivne mentaalne väärtus ning tavapärasest väiksem või suurem suurus teismeliste sõnamoodustuses pigem harvaesineva hinnangufunktsioonide rühma. Väiksuse väljendamiseks kasutatakse deminutiivliidet *-ke(ne)*, positiivse mentaalse väärtuse rõhutamiseks intensiivsusprefiksoide – mõlemad esinevad teisteski funktsioonides. Suurema suuruse ja halvustuse väljendamiseks kasutatakse aga sageli augmentatiivsõnu, mis teistes hinnangufunktsioonides esile ei tulnud.

3. Kokkuvõte ja arutelu

Eesti teismeliste netikeele corpuse analüüsist selgus, et sõnamoodustusega väljendavad teismelised peamiselt kolme tüüpi hinnangut: kasvavat intensiivsust, kahanevat intensiivsust ja lembust. Kogu analüüsimateerjali moodustanud 126 konstruktsioonist väljendab suurim osa (48%) kasvavat intensiivsust. Selleks kasutatakse peamiselt – tihti küll põhisonast lahku kirjutatuna – intensiivsusprefiksoide *mega-*, *üli-* ja *super-* (*megatore*, *üli väga*, *super hea*). Nimisõnade osisena kasutatakse võõrprefikseid *super-* ja *mega-* intensiivistamise kõrval ka mentaalse väärtuse rõhutamiseks (*megatibud*, *super mõte*). Teine moodus öeldut intensiivistada on alussõna reduplitseerimine, mida esineb iseäranis määr- ja omadussõnadega (*vägaväga*, *nõusnõus*, *jubejube*), tugeva afekti väljendamisel ka muude sõnaliikidega (*aitähaitähaitäh*). Kahaneva intensiivsuse väljendamiseks kasutatakse sõnamoodustust harveini. Enamasti moodustatakse selle funktsiooniga vorme deminutiivliitega *-ke(ne)*, eesmärgiga vähendada öeldu tähtsust (*mõttekene*) või väljendada ligikaudsust (*nädalake* 'umbes nädal'). Ajamääruse intensiivsust saab kahandada ka muidu eeskätt intensiivsust rõhutava reduplikatsiooni abil. Seda esineb sõnaga *kohe* (*kohekohe* 'umbkaudu kohe') ja rahustavas-leevendavas funktsioonis sõnaga varsti (*varstivarsti saad*).

Lembust väljendatakse peaaesjalikult deminutiivliidete *-ke(ne)* ja *-u* abil. Liidete kasutusvaldkond jaguneb selgelt pärisnimede ja muude sõnade vahel. Pärisnimedest moodustatakse vaid *u*-liitega deminutiive (*Getu*, *Kätü*). Mõlema liitega moodustavad teismelised deminutiive omadus- ja nimisõnadest (*kallike*, *armsake*, *kullakene*, *musu*).

Lembusega on tihedalt seotud hüpokorismid. Need on enamasti hüüdnimed (*Kata*, *Merka*) või leksikaliseerunud vormid (*inka*, *õps*), mis kuuluvad vaikimisi teismeliste slängi. Hüpokorismid osutavad eelkõige registrile, referendile hinnangut andmata. Kui neil vahel siiski on hinnangufunktsioon, on selleks harilikult lembus.

Tabel 3. Hinnangufunktsioonide ja vormivahendite jaotus Eesti teismeliste sõnamoodustuses sageduse järgi.

	intensiivsus- prefiksoid	reduplikat- sioon	deminutiiv	augmen- tatiiv	muu	KOKKU
kasvav inten- siivsus	35	22	–	–	3	60
lembus	–	–	34	–	2	36
kahanev inten- siivsus	–	2	8	–	3	13
muu	2	–	5	4	6	17
KOKKU	37	24	47	4	14	126

Teismeliste netisuhtluse analüüs näitab, et eesti keele hinnangumorfoloogia järgib üldjoontes keelteülest mustrit. Deminutiivide roll on väljendada peamiselt lembust ja kahanevat intensiivsust, intensiivsuse kasvatamine on aga intensiivsusprefiksoidide ja reduplikatsiooni pärusmaa. Võrdlus sajanditaguste tähelepanekutega (Mägiste 1928; Niilus 1938) eesti keele hinnangumarkerite kohta osutab, et hinnangu sõnamoodustuslikud väljendusvahendid on põhifunktsiooni säilitanud: intensiivsuse lisamiseks kasutatakse endiselt peamiselt prefiksoide ja reduplikatsiooni. Muutunud on aga nende vorm ja võimalik, et ka süntaktiline positsioon. Nii reduplikatsioon kui ka intensiivsusprefiksoidid liiguvad iseseisvumise ja leksikaliseerumise poole – seda kinnitab mõlema puhul sage põhisõnast lahkukirjutus ning reduplikatsiooni puhul nihkumine nimisõnalaiendi kohalt öeldistäite või määruse rolli.

Eesti keele hinnangukäsitluste kõrvutus keelteülestes mudelitega osutab aga ühele uurimislüngale: autentsus-/prototüüpsushinnangu (*raamat raamat* 'tõeline raamat') puudumisele eesti keelekirjeldustest. Küsimus võib olla hoopis selles, kuidas prototüüpsushinnang väljendub: kas autentsuse/prototüüpsuse rõhutamisel võib olla intonatsiooni roll niivõrd oluline, et seda hinnangut kirjapandult ei esine? Kui see oletus on õige, tuleb autentsus-/prototüüpsushinnangu kirjeldamiseks sõnamoodustuses toetuda spontaanse suulise kõne andmetele.

LÜHENDID

AUG = augmentatiiv; **DIM** = deminutiiv; **PEJ** = pejoratiiv; **SUP** = superlatiiv.

VEEBIVARAD

EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat 2009. www.eki.ee/dict/ekss

Vihman, Virve–Anneli; Pilvik, Maarja–Liisa; Mandel, Aive; Kängsepp, Annika; Aigro, Mari; Koreinik, Kadri; Praakli, Kristiina; Lindström, Liina 2023. Estonian Teen Language Corpus v.1.0. Tartu Ülikool, Eesti ja üldkeeleteaduse instituut. <https://doi.org/10.23673/re-455>

ÜS = EKI ühendsõnastik. Eesti Keele Instituut. <https://sonaveeb.ee>

KIRJANDUS

- Argus, Reili 2005.** Imitatiivide kohast lastekeeles: reduplikatsioonist, morfoloogiast ja sõnaliigilisest ambivalentsusest. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat, kd 1, lk 19–34. <https://doi.org/10.5128/erya1.01>
- Artiagoitia, Xabier 2015.** Basque. – Edinburgh Handbook of Evaluative Morphology. Toim Nicola Grandi, Livia Körtvélyessy. Edinburgh: Edinburgh University Press, lk 195–204. <https://doi.org/10.1515/9780748681754-019>
- Bauer, Laurie 1997.** Evaluative morphology: In search of universals. – Studies in Language, kd 21, nr 3, lk 533–575. <https://doi.org/10.1075/sl.21.3.04bau>
- Dressler, Wolfgang U.; Merlini Barbaresi, Lavinia 1994.** Morphopragmatics: Diminutives and Intensifiers in Italian, German and Other Languages. (Trends in Linguistics. Studies and Monographs [TiLSM] 76.) Berlin–New York: De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110877052>
- Efthymiou, Angeliki 2017.** Intensification and deintensification in Modern Greek verbs. – Lexis, kd 10. <https://doi.org/10.4000/lexis.1089>
- EG 2023** = Helle Metslang, Mati Erelt, Külli Habicht, Tiit Hennoste, Reet Kasik, Pire Teras, Annika Viht, Eva Liina Asu, Liina Lindström, Pärtel Lippus, Renate Pajusalu, Helen Plado, Andriela Rääbis, Ann Veismann, Eesti grammatika. Foneetika ja fonoloogia, sõnamuutmine, sõnamoodustus, süntaks, suuline eesti keel. Toim H. Metslang, Ellen Niit, R. Kasik, K. Habicht, A. Rääbis. [Tartu]: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- EKK 2007** = Mati Erelt, Tiiu Erelt, Kristiina Ross, Eesti keele käsiraamat. 3., täiendatud tr. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Erelt, Mati 1986.** Eesti adjektiivisüntaks. (Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 19.) Toim Tiiu Erelt. Tallinn: Valgus.
- Erelt, Mati 1997.** Reduplication in Estonian. – Estonian: Typological Studies II. Toim M. Erelt. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 8.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 9–41.
- Erelt, Mati 2013.** Eesti keele lauseõpetus. Sissejuhatus. Öeldis. (Tartu Ülikooli eesti keele osakonna preprintid 4.) Toim Helle Metslang. Tartu: Tartu Ülikool.
- Faust, Noam 2015.** Israeli Hebrew. – Edinburgh Handbook of Evaluative Morphology. Toim Nicola Grandi, Livia Körtvélyessy. Edinburgh: Edinburgh University Press, lk 238–245.
- Gaeta, Livio 2015.** Evaluative morphology and sociolinguistic variation. – Edinburgh Handbook of Evaluative Morphology. Toim Nicola Grandi, Livia Körtvélyessy. Edinburgh: Edinburgh University Press, lk 121–133. <https://doi.org/10.1515/9780748681754-013>
- Ghomeshi, Jila; Jackendoff, Ray; Rosen, Nicole; Russell, Kevin 2004.** Contrastive focus reduplication in English (the salad-salad paper). – Natural Language & Linguistic Theory, kd 22, lk 307–357. <https://doi.org/10.1023/B:NALA.0000015789.98638.f9>
- Grandi, Nicola 2002.** Morfologie in contatto: Le costruzioni valutive nelle lingue del Mediterraneo. (Materiali linguistici 33.) Milano: FrancoAngeli.
- Grandi, Nicola; Körtvélyessy, Livia 2015.** Introduction: Why evaluative morphology? – Edinburgh Handbook of Evaluative Morphology. Toim N. Grandi, L. Körtvélyessy. Edinburgh: Edinburgh University Press, lk 3–20. <https://doi.org/10.1515/9780748681754-005>

- Güney, Fatma Şahan 2015.** Tatar. – Edinburgh Handbook of Evaluative Morphology. Toim Nicola Grandi, Livia Körtvélyessy. Edinburgh: Edinburgh University Press, lk 310–320. <https://doi.org/10.1515/9780748681754-032>
- Hennoste, Tiit 2000.** Sissejuhatus suulisesse eesti keelde II. Suulise kõne erisõnavara. I. – Akadeemia, nr 6, lk 1341–1374.
- Jurafsky, Daniel 1996.** Universal tendencies in the semantics of the diminutive. – Language, kd 72, nr 3, lk 533–578. <https://doi.org/10.2307/416278>
- Kasik, Reet 1996.** Eesti keele sõnatuletus. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 3.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kasik, Reet 2013.** Komplekssete sõnade struktuur. (Tartu Ülikooli eesti keele osakonna preprintid 3.) Toim Krista Kerge. Tartu: Tartu Ülikool.
- Kasik, Reet 2015.** Sõnamoodustus. (Eesti keele varamu I.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Keevallik, Leelo 2001.** Estonian reduplication in action sequences. – Nordic and Baltic Morphology: Papers from a NorFa Course, Tartu, June 2000. (Studies in Languages 36.) Toim Jussi Niemi, Janne Heikkinen. Joensuu: University of Joensuu, Faculty of Humanities, lk 23–33.
- Kehayov, Petar; Blokland, Rogier 2007.** Mittesufiksaalne deminutiivtuletus eesti keeles. – Emakeele Seltsi aastaraamat 52 (2006). Peatoim Mati Ereht. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk 87–124.
- Kerge, Krista 2000.** Kirjakeel ja igapäevakeel. – Eesti keele allkeeled. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 16.) Toim Tiit Hennoste. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 75–110.
- Kiik, Johanna 2021.** Nelja uusklassikalise keelendi kohanisest eesti keeles. Supermees jooksis hüperkiiresti megaraskel ultramaratonil. – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 301–317. <https://doi.org/10.54013/kk760a2>
- Kotilainen, Jaana 2014.** Intensiivsusprefiksoididest. *Imearmetust padukarskeni*. – Oma Keel, nr 2, lk 13–20.
- Körtvélyessy, Livia 2015.** Evaluative morphology and language universals. – Edinburgh Handbook of Evaluative Morphology. Toim Nicola Grandi, L. Körtvélyessy. Edinburgh: Edinburgh University Press, lk 61–73. <https://doi.org/10.1515/9780748681754-009>
- Martin, James Robert; White, Peter Robert Rupert 2005.** The Language of Evaluation: Appraisal in English. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Masini, Francesca; Norde, Muriel; Van Goethem, Kristel 2023.** Approximation in morphology: A state of the art. – Zeitschrift für Wortbildung / Journal of Word Formation, kd 7, nr 1, lk 1–26. <https://doi.org/10.21248/zwjw.2023.1.100>
- Mägiste, Julius 1928.** *oi-*, *ei-*deminutiivid läänemeresoome keeltes. Läänemeresoome nominaaltuletus I. (Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis (Dorpatensis) B XII, 2.) Tartu: [Tartu Ülikool].
- Mänd, Loviisa 2024.** Deminutiivsete nimi- ja omadussõnade tähendused eesti ilukirjandustekstides. – Emakeele Seltsi aastaraamat 69 (2023). Peatoim Reili Argus. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk 155–177. <https://doi.org/10.3176/esa69.07>
- Niilus, Valter 1938.** Reduplikatiivsõnadest. – Eesti keel, nr 7–8, lk 224–232.

- Ponsonnet, Maïa 2018.** A preliminary typology of emotional connotations in morphological diminutives and augmentatives. – *Studies in Language*, kd 42, nr 1, lk 17–50.
<https://doi.org/10.1075/sl.00002.pon>
- Praakli, Kristiina 2022.** Sissevaade noortekeele uurimisse Eestis. Üldist ja üksikasjalikku. – *Keel ja Kirjandus*, nr 11, lk 1014–1030. <https://doi.org/10.54013/kk779a3>
- Rainer, Franz 2015.** Intensification. – *Word-Formation: An International Handbook of the Languages of Europe*. Kd 2. Toim Peter O. Müller, Ingeborg Ohnheiser, Susan Olsen, F. Rainer. Berlin–Boston: De Gruyter Mouton, lk 1339–1351.
<https://doi.org/10.1515/9783110246278-033>
- Saar, Eva; Todesk, Triin 2023.** Seto deminutiivid. – *Emakeele Seltsi aastaraamat 68 (2022)*. Peatoim Reili Argus. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk 138–165.
<https://doi.org/10.3176/esa68.07>
- Saareste, Andrus 1938.** Konsonantide afektiivsest geminatsioonist Eestis. (Õpetatud Eesti Seltsi toimetused XXX, 2.) Tartu: Õpetatud Eesti Selts, lk 614–632.
- Saareste, Andrus 1940.** Sõna *kilu* algupärase ja sisetunnus *i*-st. – *Eesti Keel*, nr 5, lk 86–105.
- Štekauer, Pavol 2015.** Word-formation processes in evaluative morphology. – *Edinburgh Handbook of Evaluative Morphology*. Toim Nicola Grandi, Lívia Körtvélyessy. Edinburgh: Edinburgh University Press, lk 43–60.
<https://doi.org/10.1515/9780748681754-008>
- Štekauer, Pavol; Valera, Salvador; Körtvélyessy, Lívia 2012.** *Word-Formation in the World's Languages: A Typological Survey*. Cambridge: Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511895005>
- Thomason, Sarah Grey; Kaufman, Terrence 1988.** *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*. Berkeley–Los Angeles–Oxford: University of California Press.
- Turchetta, Barbara 2015.** Evaluative morphology in pidgins and creoles. – *Edinburgh Handbook of Evaluative Morphology*. Toim Nicola Grandi, Lívia Körtvélyessy. Edinburgh: Edinburgh University Press, lk 170–183. <https://doi.org/10.1515/9780748681754-017>
- Vare, Silvi 2012.** Eesti keele sõnapered. Tänapäeva eesti keele sõnavara struktuurianalüüs. Kd I, A–M. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Vihman, Virve-Anneli; Praakli, Kristiina; Pilvik, Maarja-Liisa; Korkus, Mari-Liis 2022.** Kas noored on inglise keelega *obsessed*? Millest räägivad korpusandmed? – *Philologia Estonica Tallinnensis*, nr 7, lk 292–322. <https://doi.org/10.22601/PET.2022.07.11>
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1973.** Eesti-saksa sõnaraamat. *Estnisch-Deutsches Wörterbuch*. 4., muutmata tr teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest. Tallinn: Valgus.
- Wundt, Wilhelm Max 1904.** Wortbildung durch Lautverdoppelung. – *Völkerpsychologie: Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte*. Kd I: Die Sprache. Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann, lk 618–642.
- ÕS 2018 = Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2018.** Toim Maire Raadik. Koost Tiitu Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, M. Raadik. Eesti Keele Instituut. Tallinn: EKSA.

Loviisa Mänd (snd 1995), Tallinna Ülikooli nooremteadur (Narva mnt 25, 10120 Tallinn), loviisa.mand@tlu.ee

Evaluative morphology in Estonian teen language

Keywords: evaluative constructions, diminutive, prefixoid, reduplication

This article examines evaluative constructions – that is, morphological means of expressing evaluation – in the word formation of Estonian teenage language. The analysis is based on the framework of evaluative morphology and has been adapted to descriptions of modifying word formation in Estonian. The linguistic material is drawn from an online corpus compiled within the project *Teenage Language in Estonia*, consisting of written conversations by young people aged 9–18 in digital communication platforms.

Estonian teenagers primarily use word formation to express three types of evaluation: increasing intensity (e.g., *megatore*, *vägaväga*), decreasing intensity (e.g., *mõttekene*, *kohekohe*), and affective attitudes, most notably affection (e.g., *kallike*, *musu*). Increasing intensity is predominantly conveyed through intensifying prefixoids (such as *mega-* and *super-*) and reduplication, whereas decreasing intensity and affection are mainly expressed through diminutive suffixes.

The analysis confirms that Estonian evaluative morphology follows a cross-linguistic pattern: diminutives typically express attenuation and affection, while intensification is realized through prefix-like elements and reduplication. At the same time, the data reveals an important morphological innovation: both reduplication and intensifying prefixoids are undergoing a process of syntactic evolution. This is indicated, in the case of prefixoids, by frequent orthographic separation from the base, and, in the case of reduplication, by a shift from noun modifier to predicate or adverbial position. These forms are thus shifting from bound or semi-bound modifiers toward more autonomous, lexicalized elements – a development that illustrates how evaluative morphology can extend beyond word formation into the domain of syntax.

Loviisa Mänd (b. 1995), Tallinn University, Junior Research Fellow (Narva mnt 25, 10120 Tallinn), loviisa.mand@tlu.ee